

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ДУХОВНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ

Соціальні умови відіграють головну роль у визначенні динаміки процесу формування духовних орієнтирів молоді. Соціальні умови — це процес постійного розвитку і зміни, і під їхнім впливом змінюються і розвиваються духовні орієнтації молодих людей. У статті розглядаються як соціальні умови в колишньому СРСР, так і сучасні умови, що створюються нині в Україні. Показано основні пріоритетні напрямки покращення процесу становлення.

Неможливо з'ясувати зміст духовних орієнтацій молоді без ґрунтовного аналізу тих чинників, які відіграють вирішальну роль у визначенні динаміки процесу їхнього формування. Такими чинниками безумовно є ті соціальні умови, в яких здійснюється становлення молоді. Це підтверджують як теоретичні висновки, так і практичне життя. На доказ сказаного, на нашу думку, досить провести нескладний аналіз. Так, всім відомо, що в умовах

різних Історичних епох молодь мала свій рівень і специфічний склад духовного розвитку орієнтацій тощо. Суттєве значення мала тут приналежність молодих людей до тієї чи іншої епохи, нації, класу, касты, родини. Слід усвідомлювати, що суспільні умови — це процес. Вони постійно змінюються, розвиваються. А під їхнім впливом змінюються і розвиваються також і духовні орієнтації молоді.

Так і в нинішніх умовах, коли посилилась диференціація суспільства (за професіональними та іншими ознаками), а з другого боку, посилився процес зближення людей як за рівнем освіти, так і за всім комплексом суспільних відносин — посилився процес і духовного розвитку та зближення молоді.

Гуманізація суспільних відносин стала в наш час на порядок денний в усьому світі, що змусило звернутися до питання гуманітарного виховання молоді. До цього принципу в різних країнах, як правило, ставляться єдині вимоги до поведінки людей. Вважається, що серед цих вимог щодо виховання і поведінки молоді основними є необхідність у процесі виховання свідомості молоді виходити з можливостей та природних даних дитини. В ширшому плані — з соціально-гуманістичного призначення людини взагалі, з розуміння нею глобальної взаємозалежності членів суспільства, прагнення до справедливості, неприйняття насильства як засобу розв'язання соціальних проблем.

Про те, що не тільки теорія, а й практика підтверджує залежність духовних цінностей молоді від соціальних умов, свідчать висловлювання великих філософів, народні прислів'я, приказки, в яких, як відомо, концентрується життєвий досвід людей. "Людина — суспільна істота" — стверджував Арістотель.

Практичні потреби сьогодення у розв'язанні проблеми кореляції духовних орієнтацій молоді на сучасному етапі розвитку українського суспільства вимагають ґрунтовнішого розгляду всіх соціальних чинників, динаміки та проблем їхнього розвитку, особливостей та механізму їхнього впливу на ціннісні установки молоді. Лише в такому разі можна буде правильно спрогнозувати хід процесу розвитку духовності молоді, виявити шляхи і методи духовного оздоровлення молоді, яка б за своїми світоглядними соціально-духовними цінносними орієнтирами відповідала потребам відродження українського суспільства, нації, її духовності, менталітету тощо. І робити це слід на основі найвищих принципів розвитку сучасного цивілізованого людства.

Що більш конкретно слід розуміти під соціальними умовами формування духовної орієнтації молоді? Це весь комплекс об'єктивних умов її життя: на нашу думку, сім'я, в якій народилась та живе молода людина, її соціальний стан (родичі можуть бути селянами, інтелігентами, робітниками, багатими, бідними і т. ін.); рівень освіти; входження через сім'ю або згодом — самостійно до якоїсь соціальної групи чи класу. Важливою соціальною ознакою є національна приналежність. В найширшому плані соціальним чинником формування молоді є все суспільне життя, в якому вона живе і діє. При цьому на макрорівні вирішальну роль відіграють такі його якості, як рівень та особливості соціально-

економічного, політичного й духовного розвитку суспільства, духовні традиції, менталітет народу.

На духовні установки молоді значною мірою впливає мікросередовище. Здебільшого ж молода людина формується під впливом різних соціальних чинників, дія яких може накладатись або протистояти, або перехреснуватись. У кінцевому підсумку в кожній людині формується якесь своє узагальнене бачення світу й поведінка, які в основному збігаються з духовним кліматом макросередовища, в якому формується молодь.

Перед тим, як перейти до конкретнішого аналізу соціальних умов та їхніх дій на духовні орієнтації молоді, стисло розглянемо механізм цієї дії.

Об'єктивні умови, в які, незалежно від себе, потрапляє та чи інша молода людина, народжують у неї ті чи інші потреби й інтереси. Так, залежно від того, в якій соціальній групі (середовищі) формується юнак чи дівчина, — у них з'являються матеріальні й духовні запити, ціннісні орієнтації (у сфері побуту, трудової діяльності, освіти, культурному житті тощо).

Інтереси, що усвідомлюються (або підсвідоме, інтуїтивно), утворюють ті чи інші мотиви діяльності. Часто кажуть, що у здоровому суспільстві у молоді з'являються здорові соціальні інтереси. Очевидно, що виростаючи в цивілізованому середовищі, молодь проявлятиме інтерес до знань, до ефективної, корисної для суспільства, праці (як умови і свого повноцінного життя), до засвоєння загальнолюдських і національних цінностей. Далі такий інтерес стає мотивом діяльності молодих людей у засвоєнні зазначених цінностей. Як видно зі сказаного, потреби тут виступають як основний мотив, стимулюють молоду людину до діяльності, спрямованої на задоволення тих чи інших потреб та інтересів.

Аналізуючи суть індивіда (людини), соціологи констатують притаманність йому двох видів потреб: біологічних (біогенних) і соціальних (соціогенних). Останні класифікуються залежно від рівня засвоєння індивідом соціальних форм діяльності в їх історично складених ієрархічних компонентах. Тут можна виділити потреби економічні, соціальні, політичні, духовні, а також потреби у зв'язку з включенням індивіда в сім'ю, ВНЗ, організацію, суспільство в цілому.

В міру становлення молодої людини поступово розширюються межі її активності, що має своїм наслідком: з одного боку — соціалізацію, тобто засвоєння нею елементів культури, соціальних норм і цінностей, а з другого — виділення свого "Я" як самостійної одиниці (з чим пов'язано посилення! ролі як суб'єкта суспільної діяльності, про що буде сказано згодом).

Усвідомлення і засвоєння духовних цінностей складають найвищий рівень потреб людини. Цін-

нісні орієнтації формують застави діяльності молоді, що значною мірою обумовлює спрямованість її суспільної поведінки. Духовні цінності, до яких прагне молодь, вельми дорогі їй. Особливо якщо говорити про такі з них як воля, істина, любов тощо, які мають як в громадському, так і в особистому житті досить реальну мотиваційну силу. Ось чому так важливо в сім'ї, колективі, суспільстві в цілому створювати такі умови для молоді, щоб у неї розвивалися здорові ціннісні орієнтації і підходи до життя.

Даючи загальну оцінку механізму, який характеризує зв'язок соціальних умов і духовної орієнтації молоді, необхідно зазначити й те, що визнаючи визначальну роль соціальних умов у формуванні духовності особистості, слід визнати і зворотний зв'язок у цьому механізмі: молода людина, формуючись, все більше соціалізується, оволодіваючи відповідними духовними цінностями, стає дедалі значним, впливовим суб'єктом суспільного життя, який активно діє на його стан і подальший розвиток.

І ще одне. Молодь, саме завдяки своїй соціально-психологічній специфіці (незакомплексованість старими догмами, ідеями, схильність до творчості, до активних дій, відчуття перспективи, здібність сприймати нові, прогресивніші цінності і т. п.) особливо в умовах корінного оновлення суспільства може і повинна відіграти важливу роль у перебудові соціальних відносин, в духовній переорієнтації всього суспільства.

Далі конкретніше проаналізуємо соціальні умови сучасного українського суспільства та основні проблеми їхньої впливу на формування духовності.

Виходячи з того, що соціальні умови є система економічних, соціальних (у вузькому розумінні цього терміну), політичних і духовних чинників, послідовно розглянемо їх і специфіку їхньої дії на формування духовних орієнтацій сучасної української молоді. По-перше, розглянемо роль економічних умов у формуванні духовних орієнтацій молоді. Для розгляду цього питання треба визначитись, що слід розуміти під економічними умовами. На нашу думку — це та частина соціальних умов (у широкому розумінні), яка характеризується рівнем розвитку продуктивних сил суспільства, характером виробничих відносин (ставлення молоді до власності, роль в управлінні виробництвом та в розподілі виробленої продукції).

Відомо, що сучасні соціальні відносини в Україні можна оцінити як перехідні від тих, які склались раніше, в період командно-адміністративної системи колишнього СРСР, до відносин, які склалися в передових цивілізованих суспільствах світу. Головною ознакою цього переходу є роздержавлення значної частини власності і системи її розподілу та перехід до змішаної системи (включа-

ючи особисту власність) з розподілом її за принципами ринкових відносин.

Досвід ринкових відносин (якими нас лякали довгий час) показав, що вони значно краще стимулюють молодь до ініціативи, творчості, діяльності. Тільки ринкові відносини дозволяють повною мірою перебороти названі вище вади старих суспільних відносин.

Цілком доведено, що праця в умовах становлення ринкових відносин також стає ефективнішою, результативнішою. Це забезпечує зростання матеріальних цінностей суспільства, окремої людини, що закономірно обумовлює приріст і їхніх духовних можливостей.

Таким чином, введення ринкових відносин впливатиме на суспільство, зокрібна молодь — у двох напрямках: по-перше, створюватимуться умови для повнішого задоволення їхніх матеріальних потреб, з другого боку, на основі покращення матеріальних умов, виникне більше можливостей і для духовного розвитку молоді. Ринкові відносини спонукають молоду людину до піднесення свого культурного, теоретичного рівня підготовки, чесно ставитись до праці, цінувати істинно наукові прогнози суспільного розвитку і т. п. "Свідомість людини, — як справедливо резюмує Ж. Т. Тошєн-КО (хоч би як її закликали ставитися до праці) — функціонує згідно зі складеним економічним механізмом" [1].

Як показує аналіз основних документів, прийнятих за останні роки з проблем молодіжної політики, — відповідна перспектива для створення соціально-економічних умов духовного розвитку молоді є. Так, у Законі України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" записано, що держава гарантує працездатній молоді рівні з іншими громадянами права на працю [2]. Держава гарантує також працездатній молоді надання першого робочого місця на строк не менше двох років після закінчення чи припинення навчання або після військової служби (без урахування роботи до армії). Відомо як важливо, щоб молода людина на початку свого самостійного життя мала роботу, а відтак — можливість для забезпечення своїх матеріальних і духовних потреб. Суспільна практика всього цивілізованого світу показує, що в умовах безробіття молодь дуже часто стає на хибний шлях у своїх підходах до життя, до інших людей. Багато ж молодих безробітних в умовах бездіяльності, розпачу стають на шлях злочинства, пияцтва, наркоманії, проституції тощо. У "Державній програмі зайнятості населення України" зазначено, що в 1993 році кількість громадян, які потребують соціального захисту, становить понад 345 тис. чоловік. Найбільше серед них молодих чоловіків та жінок з малолітніми дітьми. Для їхнього працевлаштування законом передбачено

забронювати на підприємствах і в організаціях близько 305 тис. робочих місць та створити 54 тис. додаткових. Програмою намічено також заходи щодо сприяння працевлаштуванню молоді, їх професійній перепідготовці. В Законі "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді..." зазначено також те, що держава підтримує і сприяє розвитку підприємницької ініціативи молоді. Визначені конкретні заходи в цьому напрямку. В законі сказано також, що держава гарантує молодим громадянам рівне з іншими право на освіту, культурний розвиток, дозвілля і відпочинок.

Можна впевнено стверджувати, що держава, приймаючи такі декрети в підтримку молоді, хоч і втрачає дещо в матеріальному плані, але в майбутньому це окупиться духовними здобутками молоді, а згодом — її значним внеском у розбудову суспільства в усіх напрямках і сферах.

Головна проблема динаміки розвитку економічних чинників і їхніх дій на духовний розвиток молоді в перехідний період базується на тому, що ринкові відносини в країні складаються дуже повільно, з великими труднощами і вадами. Не всі закони про захист молоді виконуються на ділі. Сьогодні можна зустріти немало молодих людей, які працюють у різних структурах (організаціях), по своїй суті далеких від державних і ринкових. Це різні посередницькі кооперативи, напівмафіозні організації, які займаються скупкою, перепродажем державного чи зарубіжного майна або незаконним вивезенням майна за кордон, а то й рекетом, продажем наркотиків, крадіжкою. Як правило, ці структури різними шляхами уникають контролю з боку держави, сплати їй належних податків, грубо порушують державні закони, завдаючи таким чином матеріальних і моральних збитків суспільству. Слід зазначити, що в умовах перехідного періоду в Україні, як показує статистика, випадків порушення законів, пов'язаних з реалізацією нездорового інтересу до наживи, легкого життя будь-якою ціною, збільшується.

Зростання таких явищ в Україні, як і в інших країнах СНД, підтверджує також висновок вчених про те, що в період переходу до ринкових відносин зростає матеріальний інтерес у людей, який може проявлятися спочатку в потязі до наживи незаконним шляхом. Тому держава, все суспільство повинні поставити під суворий контроль перехід економіки до нових відносин. Тут головне — не повинен порушуватись принцип соціальної справедливості. Молодь, не одержавши певної підтримки від держави, повинна за цим принципом брати участь у підприємницькій діяльності. Всякі відходи від цього принципу згубно діють на духовний світ молоді людини. Особливо шкідливо для молоді є те, що в її свідомості відкладається або й закріплюється віра в те, що гроші найдорожче за все, що їх можна

придбати і незаконним шляхом. У таких молодих людей притупляються або зовсім зникають (якщо вони були) такі духовні цінності, як національна гідність, любов та повага до ближнього, безкорислива любов до дівчини (юнака), честь, совість та ін.

На основі економічних умов в суспільстві складаються соціальні умови (у вузькому розумінні терміна), які тісно пов'язані з першими і разом з ними обумовлюють духовні якості молоді. Під соціальними умовами в цьому випадку ми розуміємо передусім рівень соціально-побутового добробуту молоді, стан соціальних відносин (національних, матеріальних, соціально-групових).

У суспільстві вже давно підмічено, що від якості задоволення людей житлом, продовольством, різними товарами першого вжитку, а також від стану системи охорони здоров'я тощо безпосередньо залежить настрій, духовний стан людей. Особливо ці чинники важливі нині, коли в центрі соціальної політики має бути людина, забезпечення їй гідних умов життя і праці.

Відомо також, що в сучасних цивілізованих суспільствах, які досягли найбільш вражаючих результатів у розбудові державного і суспільного життя, особливо поважаються і добре прижилися такі суспільні цінності й традиції як повага до іншої людини, до держави, національна гідність, патріотизм, повага до знань, до інакомислячих.

Важливою рисою міцного суспільства є міцна сім'я, міцна держава, суспільний оптимізм. Важливо, коли в суспільстві пріоритетні у відносинах людей такі етичні норми як чесність, порядність, гуманність, взаємодопомога та ін.

Загалом такий стан суспільних відносин і впливає більшою мірою на молодь, формує у неї здоровий духовний настрій.

Яка сьогодні реальна картина цього рівня суспільного життя характеризує Україну? Безумовно в неї є хороші історичні і культурні традиції, є непогані програми соціального розвитку молоді, є вже деякі здобутки у вдосконаленні соціальних відносин, але поки що в цілому, в умовах кризи економіки, перехідного стану суспільства від старого тоталітарного режиму до нових відносин Україна переживає ряд негативних явищ. На нашу думку, правдиву оцінку цих явищ у соціальній сфері українського життя дали автори "Програми комплексної соціально-економічної реформи". Вони вважають, що сучасному українському суспільству характерна "передусім слабкість моральної і правової ціннісно-нормативної системи. Соціальна анемія характерна для періодів кризи, але розмір її поширення у поєднанні з іншими соціальними хворобами (агресивністю, цинізмом та апатією) містить реальну загрозу для всіх сфер життя українського суспільства. Блискавичність суспільних змін призвела до руйнування традицій між покоління

ми, натомість породивши відчуженість між батьками та дітьми, учнями і вчителями. Все це призводить до деградації процесу соціалізації молоді.

Більш того, унікальність сучасної соціальної сфери українського суспільства полягає в тому, що суспільної реабілітації потребує не лише молодь, а й старше покоління людей, яке абсолютно не готове до сприйняття в жорстких умовах "дикого капіталізму" [3].

Одне з головних завдань перебудови соціальних відносин — виховання в молоді патріотизму, поваги до національних цінностей українського народу, розуміння їх пріоритету в рамках української держави. У вирішенні цього завдання проблем особливо багато. Тут необхідно враховувати й історичні, і регіональні, й ідеологічні чинники, які реально є і діють на формування світогляду молоді. Не вдаючись до конкретного аналізу цих проблем, зазначимо тільки те, що, на наш погляд, від вирішення цього питання залежатиме, яких громадян матиме Україна в майбутньому, чи зможуть вони більш успішно повести справу розбудови українського суспільства вперед.

Навіть стислий аналіз соціальних умов і їхнього впливу на духовні орієнтації молоді вказує на велике значення розглянутих соціальних чинників (якість задоволення матеріально-побутових запитів молоді, якість соціальних відносин на рівні сім'ї, соціальної групи, нації, суспільства в цілому) для забезпечення необхідної для суспільства духовно-ціннісної спрямованості молоді. Як висновки із проведеного аналізу соціальних умов і їхнього впливу на духовність молоді можна дати пропозиції до розв'язання згаданих вище основних проблем. По-перше, поступово входячи в систему ринкових відносин, планомірно враховуючи принципи соціальної справедливості, поваги до людини, до держави, до нації, необхідно удосконалювати соціальні умови і механізм їхнього впливу на духовно-ціннісні орієнтації молоді. Для цього важливо прийняти і суворо дотримуватись комплексу конкретних законів про соціальний розвиток молоді і заходів щодо їх реалізації. По-друге, забезпечити безпосередню участь молоді у формуванні та реалізації політики і програм, що стосуються суспільства в цілому, а, особливо, молоді. По-третє, забезпечити суспільну та державну підтримку сім'ї, єдність їхніх зусиль, а також всіх верств суспільства, політичних і громадських організацій, установ та громадян у справі соціального становлення молоді в інтересах її духовного розвитку. По-четверте, необхідно систематично і всіма засобами здійснювати виховання молоді в дусі поваги до загальнолюдських і кращих національних традицій, прищеплювати їй повагу до давньої української культури, до краси української мови, до культурних традицій та особливостей різних регіонів держави.

Політика, політичне життя, політична свідомість, політичні погляди і ціннісні орієнтири, як показало нам життя,— дуже важливі суспільні чинники, що обумовлюють характер і напрямки духовних орієнтацій молоді.

Сучасна атмосфера в українському суспільстві, благородна мета відновлення держави, духовної культури українського народу сприяють активізації політичної діяльності значної частини молодих людей. Відомо багато прикладів організованої участі молоді в політиці. Поки що на політику активніше діє свідоміша й організована частина молоді — студенти, які не раз виступали з політичними вимогами та пропозиціями до Верховної Ради, Президента та Уряду України з метою спонукати їх до рішучіших і послідовних дій в оновленні українського суспільства, його суспільного життя, системи освіти тощо. Звертає на себе увагу той факт, що, незважаючи на свій молодий вік, деякі помилкові дії, студенти України проявляють себе свідомою і рішучою силою в перебудові суспільства.

Оцінюючи політичні умови життя молоді України, слід зазначити також, що поряд з активною є чимало пасивної молоді. Це буває або у зв'язку з низькою свідомістю, або розрізненістю молоді, наприклад, у сільській місцевості, в системі малих підприємств та ін. Багато хто з молодих людей (як, між іншим, і дорослих) не мають сьогодні науково обґрунтованого політичного світогляду і тому дуже часто піддається впливу різних політичних шарлатанів, авантюристів або й тих, хто веде свідому боротьбу проти української незалежності, державності, благополуччя українського народу. В сучасних умовах політичні вороги України мають можливість і часто не без успіху використовують наявні протиріччя в суспільстві, викликані матеріальними труднощами, відмінностями історичних шляхів різних регіонів України, особливостями їхньої культури, звичаїв, різнонаціональністю населення України, протистоянням релігійних конфесій тощо. Молодь не відгородилась від політики.

Вихід у тому, щоб держава, спираючись на всі здорові сили суспільства, створила і примусила працювати продуману систему політичного виховання молоді. Дуже важливо визначити правильні орієнтири такого виховання. Цьому може заважати відсутність у державі науково обґрунтованої політичної програми суспільного розвитку на ближчу і віддалену перспективу. Нині контури такої програми в Україні, як відомо, вимальовуються. Необхідна їй доробка, більш різнобічне обґрунтування і викладення. Політики і науковці активно працюють у цьому напрямку. Уже відомі основні підґрунтя, засади і напрямки формування українського суспільства. Вони викладені як на державному рівні, так і в працях науковців. Так, наприклад, український філософ Євген Причепій дійшов висновку, що

"...на першому етапі нашого відродження вищою цінністю є держава і такі інші цінності, як нація, історична справедливість, благо народу, національні святині, які ґрунтуються навколо цієї провідної цінності. Після утвердження держави вищою цінністю проголошується особа, її права та інші цінності, які ґрунтуються навколо прав особи — свободолюбство, почуття власної гідності" [4]. Погоджуючись із позицією філософа, зазначимо, що хай не бентежить нас те, що він на першому етапі духовного відродження України цінність державних інтересів ставить вище за цінність інтересів особистості. Аналіз ситуації в Україні і навколо неї показує, що цей висновок Є. Причепія — правильний. Тільки наївна людина може не зрозуміти того, що без створення міцної держави українське суспільство не зможе захистити інтереси особи, а в майбутньому поставити їх вище за інтереси держави.

Таким чином, у державі є всі підстави і головні чинники для створення системи політичної просвіти молоді. Вже є й основні елементи цієї системи. Це, передусім, усі ланки державного апарату, це потужні засоби масової інформації, такі державні структури як армія, міліція, суд, прокуратура, система освіти й ін. Всі ці чинники можуть і повинні служити інтересам виховання і перевиховання молоді, формувати у неї громадянський, державний, політичний кругозір і спосіб мислення.

Не всякий досвід минулого слід забувати. Система політичного виховання у колишньому СРСР мала значні успіхи. В ній важливу роль відігравали такі структури як держава, КПРС, ВЛКСМ, піонерська організація, ДТСААФ та ін. Відомі причини розвалу цієї системи. Але що прийшло на їхнє місце? Держава слабо і безсистемно займається вихованням молоді. Політичні програми партій, створених на Україні, молоді не знає, а самі вони в більшості перебувають у стані розвитку, більше турбуються про своє визнання, ніж про вплив на молоді.

Молодіжні організації на підтримку розбудови держави, відродження історичної пам'яті та духовності українського народу і, які діяли б широким фронтом, практично відсутні.

Наївно думати, що держава без системи інших організацій, без єдності в їхніх діях зможе виховати політичне свідоме молоді, або що така свідомість у неї з'явиться спонтанно без організованої дії системи виховних чинників. Про це свідчить також досвід інших країн світу. Так, наприклад, у США, ФРН, Франції, Японії діє потужна система гуманітарного, військово-патріотичного виховання. Вона включає в себе систему освіти, різних молодіжних, військово-патріотичних організацій, пропаганду цінностей своєї нації, держави, культури, армії та ін. Держава захищає і регулює роботу цієї системи і добре забезпечує її матеріально.

Таким чином, якщо узагальнити стан політичної ситуації на терені України та її вплив на молоді, то можна зробити такі підсумки: по-перше, політизація суспільного життя в Україні під впливом поглиблення процесу його демократизації, посилення правового захисту громадян стимулює, підсилює політичну активність молоді, що в цілому позитивно впливає на зріст політичної свідомості молоді, на вибір нею правильних політичних і духовних орієнтирів. Участь молодих у політиці дає змогу їм на самому високому рівні виявити себе, своє суттєве "Я", зіставити його з іншими "Я", щоб потім зробити правильний ціннісний вибір. По-друге, суспільство не повинне в політичному вихованні молоді покладатися на дію лише об'єктивних обставин (стан політичного життя, суспільної політичної свідомості тощо), а й на суб'єктивний фактор (цілеспрямована робота державних органів, громадських організацій тощо). По-третє, ріст політичної культури молоді має забезпечуватись державою передусім за рахунок розширення гуманітарної підготовки молоді (більше давати знань з історії, соціології, політології, логіки, історії, сучасної світової та української культури). Слід забезпечити підтримку розвитку різних молодіжних організацій, клубів, гуртків, шкіл патріотичного, національного виховання, які б збагачували громадський, політичний досвід молоді, спрямовували їх на засвоєння загальнолюдських духовних орієнтацій.

Духовна сфера суспільного життя безпосередньо впливає на духовні орієнтації молоді. Формуючись під впливом соціально-економічних і політичних відносин, духовна сфера відтворює їх, а також, залишаючись незалежною від них, на основі практики, теоретичного доказу чи просто творчої фантазії митця, створює нові образи, ідеї, цінності, націлені в майбутнє, а тому це приваблює до себе людей, особливо молоді, яка найбільш сприйнятлива до нового. Але, як на емпіричному рівні життя, нове, прогресивне пробиває собі дорогу в нелегкій боротьбі зі старим, яке має тенденцію захищатись, "перебудовуватись", "перекрашуватись" під нове, так і в духовному житті точиться складна боротьба за правдиве відтворення реальних процесів. Тому так важко було молоді завжди й особливо тепер, в умовах переходу до нового суспільного устрою, визначити свої духовні орієнтації. Формуючи свій духовний світ, молода людина часто замислюється над тим, що таке щастя? Що таке любов? Що таке правда, добро, зло? Що найвища суспільна цінність? Якщо це людина, то чому вона поки ще не завжди надійно захищена від злої смерті, наруги? Які найважливіші духовні цінності свого народу, нації? І чому їх треба знати і захищати?

Вся потужна система виховання молоді в Радянському Союзі працювала на те, щоб зробити і

'духовно багатою". Не заперечуючи наявності позитивних аспектів у діяльності цієї системи, зазначимо, що кінцевий результат її роботи виявився поганим. Духовна бідність, апатія до здорових ціннісних орієнтирів стали характерними рисами значної частини молоді в період панування командно-адміністративної системи.

Процес оновлення українського суспільства на нових, цивілізованіших засадах дає можливість прискорити процес формування і нових духовних засад орієнтації молоді, які дійсно за своєю суттю і напрямком збіглися б із гуманним призначенням самої людини.

Процес духовного відродження українського життя, як свідчить практика, буде важким і суперечливим. Деякі вчені небезпідставно вбачають сьогоднішню духовну загальмованість українського життя в усиханні підґрунтя національної культури [4]. Це усихання проявилось у масовому знищенні культурних цінностей України (особливо в першій половині ХХ ст.), в жорстоких переслідуваннях і винищенні кращих діячів української національної культури. Сталінсько-брежнєвська система всіляко сприяла русифікації духовного життя, чому служила і жорстока кадрова політика, спрямована на русифікацію управлінського, навчально-виховного апарату як у центрі (в Москві), так і в Україні. Якщо поставити питання: як діяли і діють ще й нині (багато в чому) такі чинники духовного життя в Україні на духовність молоді, то відповідь буде така — дуже погано. Бо ніяка "забота о духовном развитии советской молодежи", про яку так часто говорили з високих трибун, не могла замінити молодому українцеві його Батьківщини, його родини, його мови, культури, історії. І виростала молода людина, що не знає свого роду і племені, без справжньої поваги до себе й інших людей, без усвідомлення своєї дійсної самотності та без здорових духовних орієнтацій.

Оголосити самостійність держави — це ще дуже замало для духовного відродження людей, особливо молоді. Не можна добитись значних успіхів у відбудові суспільства звертаючись лише до шлунку людини. Треба звертатися до душі людей. А душа молодої людини формується передусім у сім'ї, в школі, ВНЗ, колективі. І треба зробити все, щоб піднести їхній духовний потенціал.

Сім'я — це основа суспільства в духовному вихованні молоді. Тому державі, проводячи нову політику, слід звернути більше уваги на цю первинну ланку виховного процесу. Очевидно, що суспільство, держава повинні мобілізувати всі свої сили, які належить спрямувати на те, щоб оздоровити, зміцнити духовні основи сімейного життя. І тут справа не тільки в матеріальній підтримці дітей. Більше в тому, щоб у сім'ї батько був дійсно батьком для дітей, чоловіком — для жінки, щоб мати була

справжньою матір'ю для дітей і жінкою для чоловіка, взаємна любов і повага батьків, їхня повага до дітей (якщо вони будуються на здорових засадах) не можуть не викликати у дітей, у молоді любові й поваги до своїх батьків, до старших людей взагалі. І якщо ще з дитинства батьки, рідні будуть навчати і, головне, — особистим прикладом показувати, що старших необхідно поважати, що треба допомагати іншим людям у біді, що, врешті-решт, треба любити ближнього, свою Батьківщину, то навряд чи діти думатимуть інакше.

Іншим важливим напрямком посилення процесу духовного оздоровлення української молоді є перебудова системи навчання і виховання в школі. В умовах командно-адміністративної системи школа, вчителі все більше віддалялись від проблем духовного розвитку молоді. Вчителі, як і вся система державного апарату, дедалі менше залишалися прикладом багатого духовного життя. Тепер уже ясно, що держава не зможе виконати свого завдання по вихованню молоді, якщо вона не розв'яже проблеми авторитету педагога, якщо вона не поверне школу обличчям до різнобічного духовного виховання молоді. В. О. Сухомлинський писав: "Навчання — дуже важлива, але не єдина сфера духовного життя дитини. Чим ближче я придивлявся і до того, що всі ми звикли називати навчально-виховним процесом, тим більше переконувався, що справжня школа — це багатогранне духовне життя дитячого колективу, в якому вихователь і вихованець з'єднані безліччю інтересів і захоплень" [5].

Перший з'їзд педагогічних працівників України, прийняв стратегічну програму "Освіта", в якій викладені основні принципи і напрямки розбудови української освіти. Принцип гуманізму — основний принцип, який покладено в основу цієї програми. Іншим важливим принципом визначено гуманітаризацію освіти, яка покликана формувати у молоді цілісну картину світу. Вона передбачає зростання питомої ваги навчальних дисциплін, а також природничо-математичної та професійної освіти [6].

Гуманітаризація освіти для передових університетів світу (Гарвард, Сорбонна, Бонн, Токіо та ін.) визначає, що доля гуманітарних дисциплін у навчальних програмах негуманітарних факультетів становить 35—40 %, а філософія, соціологія, економічна теорія посідають тут центральне місце. На Україні ж, наприклад, у Київському університеті імені Тараса Шевченка, цей показник набагато скромніший — 7—9 %. Якщо держава рішучіше не втрутиться в процес перерозподілу навчальних дисциплін у вузах, то програмні установки з гуманітаризації освіти можуть бути невиконаними.

Програма "Освіта" передбачає добрі наміри по "відродженню і розбудові національної системи

освіти, формуванню творчої особистості, забезпеченню патріотизму людини", "національній спрямованості освіти", "відродженню духовності українського народу, його менталітету" тощо.

Логічно стверджувати, що успіх не тільки гуманітаризації освіти, а й духовного оновлення суспільства залежить від врахування світоглядно-філософської ментальності народу.

Щоб забезпечити необхідне духовне орієнтування молоді, держава, все суспільство повинні більш продумано і послідовно захищати кращі духовні цінності країни, пропагувати їх, показувати їхнє культурне та духовне значення. Українська культура і цінності мають стати пріоритетними в українській державі. А цього не можна досягти з прийняттям ще одного державного декрету, а тим паче в умовах, коли в магазинах, школах, ВНЗ дуже мало української літератури, коли молодь майже не бачить сучасних українських кінофільмів, театральних вистав та ін. Українська держава ще не захищає свою культуру так, як це робиться в країнах Заходу. Ще буде боротьба з залишками старої бюрократії, яка на різних рівнях державного

і культурного життя України, зі своєю специфікою в кожному регіоні держави, свідомо або напівсвідомо гальмує процес оновлення духовності народу, нації і передусім молоді.

Підсумовуючи розглянуту проблему, зазначимо, що в складних умовах перехідного етапу від старої системи соціальних відносин, до нових, прогресивніших, коли є багато проблем, труднощів, необхідно з наукових позицій обґрунтувати і регулювати процес становлення духовних орієнтацій молоді, виходячи зі стану, а також перспектив розвитку суспільства.

Процес формування духовних якостей молоді має бути регульованим на всіх рівнях суспільного життя (від загальнодержавного до місцевого). Для оптимізації управління цим процесом необхідна система вивчення як соціальних умов життя молоді, так і стану її свідомості, духовних орієнтацій. В інтересах цього в Україні має ефективно працювати центр з вивчення та прогнозування духовного розвитку і проблем молоді. Це питання має постійно бути в колі зору держави, школи, політичних та громадських організацій.

1. Тощенко Ж. Т. Социологические и идеологические проблемы использования человеческого фактора в трудовом коллективе.—М.: 1986.—С. 18.
2. Голос України.— 1993, 30 березня.
3. Розбудова держави.— 1993, № 4.— С. 44.

4. Причепий Є. Проблеми духовного відродження України // Розбудова держави. 1993, № 2.— С. 54, 58.
5. Сухомлинский В. А. О воспитании.— М., 1988.— С. 17.
6. Освіта ХХІ століття // Урядовий кур'єр.— 1993, №4—5, 12 січня.— С. 8.

Morozova L. P.

SOCIAL DETERMINATION OF SPIRITUAL TREASURE REFERENCES

Social conditions playing an important part in the determination the dynamic of the process of forming spiritual references of the youth. Social conditions are the process of constant development and replacement, and changing under their influences. In the article is shown social conditions in the former USSR and nowadays conditions which have been made in our country. Also another considering the main dominant ways of improvement of the process forming spiritual references of the young Ukrainian people.